

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

פטורי דשבת דפטור ומותר

(ק"ז א') אמר שמואל: כל פטורי דשבת, פטור אבל אסור. לבר מהני תלת, דפטור ומותר:

חדא הא (ישב הראשון על הפתח ומלאהו וכו' והשני פטור, והיינו מותר).

ואידך (עדויות ב,ה): המפּיס (מבקע) מורסא בשבת (מוגלה מפצע): אם לעשות לה פה (פתח), חייב. אם להוציא ממנה ליחה (ואינו חושש שתחזור ותיסתם), פטור (ומותר. שאין כאן תיקון, ורבנן גם לא גזרו משום צער).

ואידך (עדויות ב,ה): הצד נחש בשבת (ואינו פיקוח נפש), אם מתעסק בו שלא ישכנו, פטור¹. אם לרפואה, חייב.

שיטות הראשונים

המפּיס מורסא בשבת: כתב הרמב"ם, "המפּיס שחין בשבת כדי להרחיב פי המפה כדרך שהרופאין עושין, שהם מתכוננין ברפואה להרחיב פי המפה - הרי זה חייב משום מכה בפטיש, שזו היא מלאכת הרופא. ואם הפיסה להוציא ממנה הלחה שבה - הרי זה מתיר²."

הצד נחש בשבת, אם מתעסק בו שלא ישכנו, פטור ומותר: כתב הרמב"ם: "רמשים המזיקין, כגון נחשים ועקרבים וכיוצא בהן - אף על פי שאינן ממיתין, הואיל ונושקין, מתיר לצוד אותן בשבת, והוא שיתכונן להנצל מנשיכתן. כיצד הוא עושה? כופה כלי עליהן או מקיף עליהן או קושרן, כדי שלא יזיקו. וכן פסק השו"ע³, שאם צד נחשים בשביל שלא ישכנו, מותר.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות שבת, סימן שכח)

כתב המפּיס שחין בשבת כדי להרחיב פי המפה, כדרך שהרופאין עושין שהם מתכוננים ברפואה להרחיב פי המפה, הרי זה חייב משום מכה בפטיש שזו היא מלאכת הרופא; ואם הפיסה כדי להוציא ממנה הלחה שבה, הרי זה מתיר.

(או"ח, הלכות שבת, סימן שטז)

ז. הצד נחשים ועקרבים בשבת, או שאר רמשים המזיקים, אם לרפואה, חייב; ואם בשביל שלא ישכנו, מתיר.

הדרן עלך האורג

1. שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה, שאינו צריך לגוף הצידה. ומותר לכתחילה.
2. והעירו המפרשים (גם לגבי ההלכה להלן, הל' שבת יכה), שהרי שיטת הרמב"ם שמלאכה שאינה צריכה לגופה, חייב עליה (הל' שבת א,ז, ועוד), והרי גם כאן, אע"פ שאינו מתכוין לשם צידה, מכל מקום היא מלאכה שאינה צריכה לגופה! ראה מגיד משנה, ועוד. מקורות - רמב"ם (הל' שבת יז).
3. או"ח שטז, וכתב המשנ"ב (ס"ק כז) היינו אפילו במקום שאין רגילין הנחשים להמית ואין רצין אחריו אלא עומדין במקומן דבזה אסור לילך להרגן (שטז,י) אפילו הכי לצודן שרי, דהיינו שכופה עליהם כלי או שקושר אותן. והטעם, דהא הוי מלאכה שאין צריך לגופה, דהא אינו צריך לצוד אלא שלא ישכנו, ואם היה יודע שיעמוד ולא יזיקנו לא היה צד, וקיי"ל דמלאכה שאינה צריך לגופה פטור אבל אסור מדרבנן, והכא משום הזיקא אפילו אסור דרבנן ליכא. ואפילו להרמב"ם דמחייב בעלמא במלאכה שאין צריכה לגופה, מודה בזה. וכתבו דטעמא משום דסבירא ליה דזה לא מיקרי מלאכה כלל, והוי כמתעסק בעלמא, כיון שאין רצונו בעצם הצידה כלל ואדרבה כונתו להבריא אותו מעליו. מקורות - רמב"ם (שבת יכה).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

פרק ארבעה עשר - שמונה שרצים

חבלה וצידה בבעלי חיים

הקדמה: כתב הרמב"ם⁴ שאין החובל, והוא העושה חבורה, חייב, אלא בשני תנאים: האחד, שיחבול בבעל חי שיש לו עור ויצא הדם, או יצרר תחת העור כדרך שנעשה ממכת אבן וכיוצא בה (וכפי שמבאר בהמשך, שכשאין עור, מעלה ארוכה וחוזר. משא"כ עור הנחבל אינו חוזר כמו שהיה לעולם). והתנאי השני, שיתכוין באותה החבלה שיקח מן הדם או הבשר להשתמש בו או לרפואה או להאכילו לבעל חי. אבל אם לא נתכוין אלא להזיק לבעל חי ולצערו, הרי הוא מקלקל.

(ק"ז א') משנה: שמונה שרצים האמורים בתורה, הצדן (חייב, שבמינו ניצוד, בגלל עורו), והחובל בהן חייב (שבגלל העור, החבורה שעושה בהם אינה חוזרת). ושאר שקצים ורמשים (שאינן להם עור), החובל בהן פטור. הצדן לצורך (כגון לרפואה), חייב. שלא לצורך (כגון שלא יזיקוהו), פטור (שאינן במינו ניצוד, והיא מלאכה שאינה צריכה לגופה. ור"ש היא כדמוקי בגמרא).

(המשך משנה): חיה ועוף שברשותו, הצדן פטור (שניצודים ועומדים), והחובל בהן חייב (שיש להם עור).

(ק"ז ב') תניא: (1) הצד אחד משמונה שרצים האמורים בתורה, החובל בהן חייב, בשרצים שיש להן עורות (אמנם יש כאלו שיש להם עור, ופטור. ומסקנת הגמרא שתנא קמא הוא רבי יהודה בחולין, דאזיל בתר גישתא⁵). ואיזו היא חבורה שאינה חוזרת? נצרר הדם (נאסף, שוב אינו חוזר ונבלע), אף על פי שלא יצא. (2) רבי יוחנן בן נורי אומר: שמונה שרצים יש להן עורות⁶.

(שנינו ושאר שקצים וכו' החובל בהן פטור, ומדייק) הא הורגן, חייב. מאן תנא? אמר רבי ירמיה: רבי אליעזר היא, **דתניא:** רבי אליעזר אומר: ההורג כינה בשבת, כהורג גמל בשבת.

מתקיף לה רב יוסף: עד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי אליעזר אלא בכינה, דאינה פרה ורבה. אבל שאר שקצים ורמשים דפרין ורבין, לא פליגי. ושניהם לא למדוה אלא מאילים⁸, רבי אליעזר סבר כאילים, מה אילים שיש בהן נטילת נשמה, אף כל שיש בו נטילת נשמה. ורבנן סברי כאילים, מה אילים דפרין ורבין, אף כל דפרה ורבה⁹.

4. פירוש המשניות.

5. ולכן לפיו חמישה מהשמונה שרצים עורם עבה, ואין עורם כבשרם. ואלו שעורם אינו עבה (אנקה כוח וחומט), יש לעורם דין בשר. וגם לעניין שבת אומרים סברא זו, ובשלושה שרצים, אינו עור.

6. ולמסקנת הגמרא, גם רבנן דפליגי עליה דרבי יוחנן בן נורי לעניין טומאה, וסוברים שארבעה שרצים עורם רך ודינו כבשר, לעניין שבת מודו ליה דודאי עורותיהם עור הם.

7. הברייתא של הצד פרעוש בשבת, והדין שסביבה, הובאו לעיל, סו"פ האורג, ק"ו ב'.

8. אילים מאדמים שנשחטו למלאכת המשכן בשביל עורותיהן.

9. פירוש, דהוה סלקא דעתין, דרבנן דפליגי עליהו דרבי אליעזר פטרי בכל דבר שאין בו גידין ועצמות. לפי שכיון שאינו מתקיים שנים עשר חודש, הרי הוא כמת ופטור. וגמרי מאלים מאדמים, מה התם דיש בהם גידין ועצמות, אף כל שיש בהם גידים ועצמות. והכי איתא בירושלמי (פ"ק, הלכה ג). ואתא רב יוסף ופליג ואמר דלא גמירי רבנן מאלים מאדמים, אלא דבעינן שיהא פרה ורבה. אבל גידין ועצמות לא בעינן. הלכך, ברמשין שהן פרין ורבין חייב לדברי הכל. ר"ן (בחידושו, ק"ז ב', ד"ה מאן. וכעין זה בחי' רמב"ן).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

(ומקשה) והרי פרעוש דפרה ורבה, **ותניא**: הצד פרעוש בשבת, רבי אליעזר מחייב, ורבי יהושע פוטר!

אמר רב אשי: צידה אהריגה קרמית? עד כאן לא פליגי רבי אליעזר ורבי יהושע, אלא דמר סבר שאין במינו ניצוד חייב, ומר סבר פטור. אבל לענין הריגה, אפילו רבי יהושע מודה.

שיטות הראשונים

אלו שרצים יש להם עור: החובל בחי שיש לו עור, חייב, והוא שיהיה צריך לדם. פסק הרמב"ם (שבת ח, ט) כרבנן ורבי יוחנן בן נורי, ששמונה שרצים יש להן עורות לעניין שבת (ולא חמישה כרבי יהודה). ואם עשה בהם חבורה, או שנצרר הדם אע"פ שלא יצא, חייב. אבל שאר שקצים ורמשים, אין להן עור, והחובל בהן פטור¹⁰.

שמונה שרצים, החובל בהם חייב: דעת הרמב"ם דמיירי בצריך לדם החבלה לכלבו, או לבשר שנצרר בו הדם להאכיל לכלבו עם דמו, דאי לאו הכי, הוא בכלל מקלקל ופטור (שהלכה כרבי יוחנן לגבי רבי אבהו תלמידו). ודעת המאירי שבנצרר הדם אינו קלקול אלא תיקון¹¹.

חיה ועוף שברשותו הצדן פטור: דעת הרוקח, ראב"ן, רמב"ן, רא"ה¹², רבינו ירוחם, המאירי, והאגודה, דפטור אבל אסור, ככל פטורי דשבת¹³. וכן נראה ברמב"ם¹⁴. ודעת ראב"ה, בעל העיטור, ורשב"א שמותר לכתחילה¹⁵. וכן פסק השו"ע¹⁶, והוסיף: והוא שלא ימרודו. והרמ"א כתב בשם יש אומרים שאסור מדרבנן.

צידת פרעוש: הלכתא כרבי יהושע הפוטר, דהכי סברי רבנן דכל שאין במינו ניצוד פטור. ומיהו פטור אבל אסור ככל פטורי דשבת. כתבו תוספות והרא"ש בשם ה"ר פורת, הא דצדן אסור, היינו ע"ג קרקע דוקא או בגדיו

10. מדברי הרמב"ם נראה ששאר שקצים ורמשים אפילו הוציא מהן דם פטור. והקשו המפרשים ממסכת חולין, פרק אלו טרפות, מ"ו ב', דתניא התם "ושאר שקצים ורמשים עד שיצא מהם דם", הרי שאם הוציא דם חייב. וצ"ב.

11. שדרך העולם להכותם כדי להחלישם שיהא נוח להכבש. והובאו הדברים במשנ"ב (שטז, ס"ק ל) ושעה"צ (ס"ק מה).

12. זה לשון הרא"ה (כ"ד א', ד"ה והא) משום שבת נקט פטור, ומשום יום טוב, דאיכא מנייהו מוקצין. הא לאו הכי, מותר נמי הוי.

13. וביום טוב מותר לכתחילה לצורך אוכל נפש, משום שמחת יום טוב.

14. לשון הרמב"ם (הל' שבת יכד) הצד חיה ועוף שברשותו כגון אווזין ותרנגולים וכו' פטור. משמע דאסור עכ"פ מדרבנן, כמש"כ הרמב"ם (אג, ו) וכ"כ ביה"ל.

15. והראב"ה יישב הא דקיי"ל כל פטורי דשבת פטור אבל אסור, שבצידת חיה ועוף שברשותו האיסור משום טלטול, דאסחו דעתיהו מינייהו, דסתם צידה לטלטל קאי. משמע שמצד איסור צידה, יום טוב ושבת שוים. וכ"כ מהרש"ל בתשובה (סי' י) בדעת הרא"ש. וכן הביא המאירי בשם יש אומרים. וביאר שלא נאמרה משנה זו דחיה ועוף שברשותו פטור אבל אסור אלא בחיה ועוף המדבריים שגדלו ברשות; אבל תרנגולים ואווזים ושאר הבייתיים, אף מרשות הרבים לבית מותר לצודן בשבת.

16. או"ח שטז, יב. וביאר המשנ"ב (ס"ק נג) שמותר לצודם אפילו בחוץ, שכיוון שהם בני תרבות והורגלו בבית, ממילא יחזרו לביתם בערב, ונוח לתופסם, ואף כשיצאו מהבית הרי הם כניצודים ועומדים ולא שייך בהם צידה. עוד כתב המשנ"ב (ס"ק נז) שפסקו הפוסקים כיש אומרים הזה (שכתב הרמ"א). ושבחיי אדם כתב דאם דרכו של אותו העוף שאין נשמט מן היד, כמו שיש מן התרנגולות שתיכף היא יושבת כשרוצין לתפסה ואין צריך לרדוף אחריה, דבהו אין איסור צידה כלל לכו"ע אם הורגלה כבר בבית, ומותר להכניסה ע"י דחיה או לרדפה אף לבית קטן או לכלוב שלה וכן יש להקל. מקורות - הרוקח (הל' שבת סי' עח; הל' יום טוב רצז). רבינו ירוחם (נתיב יב, ח"י). רא"ם (יראים, סימן רעד). אורחות חיים (הל' שבת אות קנא). אוהל מועד (דרך ו נתיב א). רא"ה (חי' ביצה כ"ד א'). רשב"א (חי' ביצה כ"ד א'; בית מועד שער א, ט).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

מבחוץ. אבל אם הוא על בשרו ונושכו, מותר ליקחנו ולהשליכו מעליו¹⁷. והריטב"א כתב שמדברי רש"י נראה דכל שהוא בגופו מותר, כיון שהוא כבר ניצוד ועומד, ויש בו ממש חשש צערא¹⁸. והשו"ע¹⁹ פסק כהתוספות, שדוקא אם עוקצו.

הריגת פרעוש: בגמרא מבואר דלא פטר רבי יהושע בפרעוש אלא בצידה, משום דהוי דבר שאין במינו ניצוד. אבל בהורגו, מודה דחייב. דעת הטור דאפילו הוא על בשרו, נמי אסור²⁰. והמרדכי כתב בשם רבינו תם, דפרעוש דינו כשאר כל המזיקים שאין בהם סכנה, שאם היו רצים אחריו, מותר להורגו²¹. והשו"ע²² פסק כטור, לחומרא.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות שבת, סימן שטז)

ח. שמונה שרצים האמורים בתורה, הצדן חיב. והחובל בהם, אף על פי שלא יצא מהם דם, אלא נצרר תחת העור, חיב; ושאר שרצים, אינו חיב החובל בהם אלא אם כן יצא מהם דם, והצדן לצרף, חיב; שלא לצרף, או סתם, פטור אבל אסור, וילהרמב"ם חיב.

ט. פרעוש, הנקרא ברגו"ת בלשון ערב, אסור לצודו אלא אם כן הוא על בשרו ועוקצו, ואסור להרגו. הגה: ואף לא ימלכנו בידו, שמה ירגנו, אלא יטלנו בידו, ויזרקנו (ר' יוחס נ"ב ח"י). אבל פנה, מתר להרגה; והמפלה בגדיו מכנים, לא יהרגם אלא מוללן בידו וזרקו; אבל המפלה ראשו, מתר להרגם.

יב. חיה ועוף שברשותו מתר לצודו, והוא שלא ימרדו; אבל אם הם מורדים, אסור לתפסם אפילו בחצר, אם החצר גדול שאם לא גדלו בין בני אדם היו צריכים מצודה.

הגה: ויש אומרים דאסור לצוד חיה ועוף שברשותו ואם צדו, פטור; (הגהות אלפסי). אבל פרה וסוס, וכל שכן שאר חיה ועוף שמרדו, אם צדו חיב חטאת, וכן עקר (המגיד פ"י)...

17. דאינו כמתכוין לצודו אלא כמתעסק שלא ישכנו. ואין בו משום איסור טלטול מידי דהוה אקוץ ברשות הרבים, דשרינן בפרק כירה (מ"ב א') לטלטלו ולהוליכו פחות פחות מד"א. תוספות (ק"ז ב', ד"ה הצד). רא"ש (פרק שמונה שרצים, ס' א). והרשב"א (ק"ז ב') והר"ן (ל"ח ב', בדפי הרי"ף, ד"ה הצד פרעוש) כתבו בשם תוספות שאם מתיירא שמה ישכנו, וכ"ש אם נשכו, שיכול להסירו, דאינו אלא כמתעסק, מידי דהוה אקוץ ברשות הרבים.

18. כי הוא פירש הצד פרעוש מן הארץ או בבגדיו בחוץ שאינו ניצוד ועומד, וכן נראה עיקר. ומיהו להורגו אסור, דאע"ג דמלאכה שאינה צריכה לגופה היא וק"ל כרבי שמעון דפטור, אסור מדרבנן, ולאיתנצולי מצערא סגי ליה לטילו ולהשליכו. ריטב"א.

19. או"ח שטז, כמו שלמדנו במפס מורסא וצידת נחש, דדוקא בצערא שרי להפס ולהוציא הליחה. ע"פ ביאור הגר"א. וראה ט"ז (ס"ק ח). והמשנ"ב (ס"ק לז) כתב, ויש מקילין (כן דעת הט"ז) גם כשהוא על חלוקו מבפנים לטילו בידו ולהשליכו פן יבא לידי עקיצה ואם אפשר לו להפילו לארץ בלי נטילה ביד בודאי נכון להחמיר בזה. וכתב בשעה"צ (ס"ק סג) דכיון דפלוגתא דרבנן היא, מהנכון להחמיר לכתחילה, ואין למחות ביד המקילין. וראה שעה"צ (ס"ק סג). מקורות - ריטב"א (ק"ז ב', ד"ה אמר רב אשי).

20. ואף על פי דבסוף פרק כל כתבי (קכ"א ב') שרינן להרוג שאר כל המזיקין אם היו רצין אחריו, איכא למימר דהנך מזיקין דרכן לנשוך נשיכה עוקצת, משא"כ בפרעושים. ב"י.

21. וטעמא, משום דסבר כרבי שמעון דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה, ומשום צערא שרי לכתחלה, מידי דהוה אמפס מורסא (ק"ז א') וכיבוי גחלת שלא יזקו בה (מ"ב א'). מרדכי. וסיים: אבל משום רב יהודה גאון מצאתי שכתב חזינא לרבנן קשישי דמימנעי מלצוד פרעוש אפילו מעל בשרם.

22. או"ח שטז, מקורות - מרדכי (פרק כל כתבי, ס' תב).